

CONTEMPORARY HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

Аїда Багірова, к. і. н.

Бакінський державний університет, Азербайджан

РЕГІОНАЛЬНА ГЕОСТРАТЕГІЯ ТУРЕЧЧИНИ – ІРАКСЬКИЙ ВЕКТОР

Aida Baghirova, PhD in History

Baku State University, Azerbaijan

REGIONAL GEOSTRATEGY OF TURKEY – THE IRAQI VECTOR

The role and the place of the Iraqi vector in the regional policy of Turkey from the 1990s to 2010 are analyzed in the article. The end of the Cold War led to a significant change in foreign policy strategy and tactic in many countries. Turkey is one of such countries, the leadership of which strove to assert the status of the regional leader. After the Kuwait crisis and the 2003 war, the importance of the Iraqi vector in the Turkish regional policy significantly increased. Despite the existing problems, bilateral relations in the post-war period developed quite successfully in many spheres. It became possible thanks to the diversification of the Turkish foreign policy, which lead to its increased participation in the regional processes and strengthening of its position in the regional balance of powers.

Keywords: Turkey, Iraq, fight against terrorism, Iraqi Turkman, economic cooperation.

Із закінченням холодної війни і розпадом біполярної структури міжнародних відносин зовнішньополітична стратегія і тактика цілого ряду держав зазнали серйозних змін. До їх числа належить і Турецька Республіка, керівництво якої прагнуло на цьому важливому історичному етапі позначити новий статус країни як регіональної держави.

Сформовані в 90-х рр. ХХ століття на Середньому Сході нові політичні реалії вплинули не тільки на динаміку загальних процесів в регіоні, але торкнулися двосторонніх відносин різних його суб'єктів. У цей зазначений період у регіональній політиці Туреччини намітилися нові підходи у відносинах з сусідніми країнами, серед яких Ірак в силу історичних умов займав особливе місце. Відзначимо, що турецько-іракські відносини зазнали значної трансформації, що було пов'язано з ослабленням політичних позицій Іраку в регіоні після військової поразки від міжнародної коаліції в 1991 р. і посиленням ролі Туреччини в якості ведучої регіональної держави. Політика позитивного нейтралітету, яка становила протягом тривалого часу основу турецької дипломатії в регіоні, вже з початку кувейтської кризи змінилася активними зовнішньополітичними діями, що мали на меті чіткіше позначити місце Туреччини в регіональному балансі сил¹. Значну роль у визначенні нового стратегічного курсу країни зіграли погляди президента Т. Озала, який вважав, що «політична карта регіону може змінитися, і Туреччина повинна бути готова до цього»².

Однозначно засудивши іракську агресію проти Кувейту, Туреччина приєдналася до багатонаціональної коаліції. Побоюючись відкриття «другого фронту» в турецькому напрямку, 5 серпня 1990 р. С. Хусейн направив в Анкару свого найближчого соратника, віце-прем'єра

¹ Muftiler-Bac, M. (1996). Turkey's Predicament the Post-Cold War Era, *Futures*, 28, 3, 260.

² Gönlübol, M., Ülman, A. (1996). *Savaş Sonu Dünyada Türkiye'nin Durumu*. Olaylarda Türk Dış Politikası, Ankara: Alfa, 139.

Т. Я. Рамадана, який намагався переконати турецьке керівництво утриматися від військових дій на півночі. Однак його місія завершилася безрезультатно – іракському гостю було заявлено, що «дане прохання буде розглянуте лише в разі відходу іракських військ з Кувейту». Туреччина приєдналася до резолюції №661 РБ ООН про введення проти Іраку торгово-економічних санкцій, закривши свою ділянку нафтопроводу Кіркук-Юмурталік, за яким щодня прокачувалось до 1,7 млн. бар. нафти і який задовольняв до 50% нафтових потреб країни¹.

Всупереч серйозній опозиції з боку істеблішменту і керівництва армії, Т. Озал наполягав на ще більшій активізації Туреччини своєї регіональної політики, не виключаючи використання армії у військових операціях на боці коаліції. Згідно з Конституцією країни, для участі збройних сил у війні і відправці військового контингенту за межі країни було потрібне спеціальне рішення парламенту. 12 серпня 1990 р. Т. Озалу вдалося домогтися прийняття в ВНЗТ резолюції про участь турецьких військ у військових операціях за умови, якщо «країна піддається нападу», а 5 вересня на закритому засіданні була прийнята резолюція, яка давала можливість розміщувати на території країни іноземний військовий контингент і відправку турецьких військ за її межі. Згідно з резолюцією ВНЗТ №108 військова база НАТО в Інджирлікі була передана в розпорядження сил коаліції і використовувалася при нанесенні повітряних ударів під час операції «Буря в пустелі». Одночасно було прийнято рішення про відправлення 100 тис. турецьких військовослужбовців до іракського кордону². При прийнятті цих рішень Анкара виходила з розрахунку швидкого падіння режиму С. Хусейна в результаті військової поразки і розраховувала брати участь в посткризовій долі Іраку не в якості стороннього спостерігача, а як активна і зацікавлена сторона.

Розпочаті в результаті військової поразки дезінтеграційні процеси в Іраку (виступи курдів на півночі, повстання шіїтів на півдні країни) виявили, що між підходами США і їх західними союзниками і Туреччини щодо майбутнього Іраку в цілому і так званого «курдського питання» або «проблеми Північного Іраку» зокрема, були серйозні і корінні розбіжності. Для перших пріоритетним завданням було зміщення С. Хусейна і заміна його режиму на більш лояльний, для чого курдським угрупованням, які виступали проти центральної влади, надавалась різнопланова допомога. Позиція Туреччини полягала в ліквідації в найкоротші терміни «вакуум» влади на півночі Іраку і покінчити з терористичною діяльністю Курдської Робітничої партії (КРП/ПКК) на цій території³. Анкара розуміла, що будь-яка зміна в територіальному статусі Іраку в сторону відторгнення курдських районів на півночі, або його «федералізація» за етно-конфесійною ознакою, означали загрозу територіальній цілісності самої Туреччини. Турецька армія брала активну участь в операціях коаліції ОРС-1 і ОРС-2, і крім виконання безпосередніх завдань в рамках зазначених операцій вона займалася також ліквідацією опорних баз ПКК, при цьому зачистка в ряді випадків проводилася за участю військових формувань іракських курдів⁴.

У зв'язку з цим відзначимо, що президент Т. Озал виступав за нормалізацію відносин з лідерами іракських курдів і неодноразово приймав їх в Анкарі. За допомогою прямих і регулярних контактів з ними Туреччина розраховувала зробити ефективнішою боротьбу з РПК/ПКК, а також впливати безпосередньо на процеси, які відбувалися в Північному Іраку. Однак смерть Т. Озала в квітні 1993 року поклала край цій практиці, а С. Демірель, який став президентом і уряд, який був змінений, повернулися до колишнього курсу.

Після війни в Затоці новим елементом турецької дипломатії в іракському напрямку стала проблема туркмен – одного з провідних етносів Північного Іраку. Повне ігнорування їх національно-культурних прав, яких офіційна пропаганда називала як «прийшлих гостей», «агентів Туреччини на іракській землі», доповнювалося асиміляторською політикою правлячого режиму, яка проводила в районах їх компактного проживання масову «арабізацію» населення, метою якої була зміна демографічної ситуації. Туркмени піддавалися також насильницькій «курдизації», оскільки на райони їх компактного проживання претендували і курди, неодноразово заявляючи про свої

¹ Kılınc, R. (2000). Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezinde Güvenlik: Yapılanma, Algılanmalar, Politikalar, *Avrasya Dosyası*, 6 (1), 32.

² Aykan, M.B. (1996). Turkey's Northern Iraq Policy. *Middle Eastern Studies*, 32 (4), 341.

³ Erkmen, S., Yılmaz, H. (2002). Türkiye'nin Kuzey Iraklı Kürt Gruplarla İlişkileri: 10 Yıllın Anatomisi ve Geleceğe İlişkin Beklentiler, *Stratejik Analiz*, 3 (30), 44.

⁴ Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz – Çekiç Güc ve Kürt Devleti*, Ankara: Bilgi Yay., 45.

зазіхання¹. З другої половини 90-х років ця проблема стала набувати для турецької дипломатії особливого звучання, коли лінія на поглиблення відносин з іраксько-курдськими партіями і угрупованнями, в першу чергу ДПК і ПСК, спрямована на ізоляцію та витіснення РПК/ПКК, не дала реальних результатів². Після погіршення в кінці 90-х років відносин з ДПК, що встановила фактичний контроль над прилеглими до турецького кордону територіями і відкрито заявила про свої домагання на Мосул і Кіркук, офіційна Анкара змушена була внести корективи в свою «іракську політику». Виступаючи з позиції збереження територіальної цілісності Іраку, в той же час вона прагнула домогтися визнання законних прав туркмен з боку світової спільноти³.

Відзначимо, що в посткризовий період в турецько-іракських відносинах були такі сфери, де спостерігався певний прогрес. До них в першу чергу можна віднести торгово-економічне співробітництво, на яке, однак, серйозний вплив чинив режим санкцій. Збереження взаємовигідних партнерських відносин відповідало їхнім інтересам – Туреччина залишалася для Іраку однією з небагатьох країн, через яку здійснювалися необхідні контакти з Заходом. Хоча відновлення торговельно-економічних зв'язків з ослабленим, але який мав значні сировинні ресурси і великий ринок, Іраком було вигідно для Туреччини, вона, особливо на початкових етапах, змушена була дотримуватися умов санкцій⁴. Ділові кола країни, постраждалі від порушення традиційних зв'язків між двома країнами, намагалися впливати на уряд і пом'якшити його позицію. «Іракська політика» Анкари була також об'єктом частоті критики політичної еліти і ЗМІ.

Процес поступової нормалізації двосторонніх зв'язків почався в 1993 році, коли сторони домовилися про відновлення дипломатичних відносин. З 1994 р. зустрічі і контакти між ними набули регулярного характеру. В ході візиту в Багдад заступника прем'єр-міністра М. Караялчіна була досягнута домовленість про створення для турецьких бізнесменів режиму найбільшого сприяння та готовності Іраку купувати необхідні товари в Туреччині, а також відкриття прикордонного пункту Хабур, через який з серпня 1994 року почала здійснюватися доставка в Ірак передбачених санкціями ООН предметів першої необхідності, продуктів і медикаментів. Однак чимала частина торгових операцій через цей пункт припадала на частку нелегальної торгівлі, а через брак коштів бартерного обміну. Під час візиту до Вашингтона в жовтні 1994 року прем'єр-міністр Туреччини Т. Чілер намагалася домогтися згоди на відкриття нафтопроводу Кіркук-Юмурталік в обхід міжнародних санкцій⁵.

У другій половині 90-х років торгово-економічне співробітництво продовжувало залишатися провідним напрямком двосторонніх відносин. Боротьба за відкриття нафтопроводу Кіркук-Юмурталік увінчалася успіхом в кінці 1996 року, коли Вашингтон пішов на зустріч наполегливим проханням Туреччини і погодився на експорт 50% іракської нафти в рамках програми «Нафта в обмін на продовольство» на її території. Цим кроком двосторонні торгово-економічні відносини були фактично виведені за рамки режиму ембарго.

Що стосується двосторонніх політичних відносин, то в зазначений період вони характеризувалися нестабільністю і суперечливим характером. Однак до кінця 90-х років намітилася певна тенденція до їх нормалізації – візит до Анкари віце-прем'єра Іраку Т. Азіза в лютому 1999 р. дав позитивний імпульс відносинам. У лютому 2000 р. представницька делегація турецьких політиків і бізнесменів на чолі з державним міністром Т. Тоскаєм відвідала Багдад. У тому ж році між двома країнами було відновлено залізничне сполучення, а також укладено угоду про будівництво газопроводу. У грудні 2000 р. ВНЗТ прийняло рішення підняти дипломатичне представництво країни в Багдаді до рівня посольства. 19 січня 2001 р. посол Туреччини М. Акат вручив вірчі грамоти С. Хусейну і офіційно приступив до виконання своїх обов'язків⁶.

¹ Азимов, К.С. (2003). Северный Ирак: конфликт между курдами и туркманами, *Ближний Восток и современность*, 19, 249.

² Kuloğlu, A., Demirtaş-Coşkun, B. (2000). Türkiye'nin «Anlaşılmayan» Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejisi, *Stratejik Analiz*, 1 (8), 86.

³ Bacık, G. (2000). Irak'ın Geleceği Üzerine Tartışmalar, *Avrasya Dosyası*, 6 (1), 84.

⁴ Arı, T. (1998). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dendesi. 1978-1996*, İstanbul: Alfa, 232.

⁵ Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, İstanbul: İQ Kültürsanat Yay, 334.

⁶ Иванова, И. (2002). Некоторые особенности турецко-иракских отношений, *Ближний Восток и современность*, 14, 142.

На початку XXI століття співпраця двох країн в різних сферах почала набирати високі темпи, в Іраку розгорнули свою діяльність такі великі турецькі компанії, як РАМ, ТЕКФЕК, ГАМА, МЕТШ і ін. Їх зусиллями вже в 2001 р. товарообіг між двома країнами зріс удвічі і склав 720 млн дол. Однак розклад сил на міжнародному та регіональному рівнях навколо іракської проблеми продовжував впливати на характер і динаміку їх розвитку.

У міру загострення іракської кризи, ще на етапі підготовки до війни, Туреччина зіткнулася з нелегким вибором: підтримати плани свого стратегічного партнера – США і діяти з ними в тандемі, або виходити з власних національно-державних інтересів з урахуванням специфіки відносин з Іраком. А інтереси Анкари в сусідній країні були численні, і в загальних рисах охоплювали наступні напрямки: збереження територіальної цілісності Іраку; встановлення контролю над Північним Іраком, де розташовувалися бази бойовиків РПК/ПКК; запобігання гуманітарної катастрофи і масового припливу біженців; захист туркменського населення; забезпечення безперервних поставок нафти; компенсація економічних збитків від війни; забезпечення участі Туреччини в післявоєнному відновленні Іраку і т.д.

Перед Партією справедливості і розвитку (ПСР), яка прийшла до влади в листопаді 2002 р. стояло важке завдання – в надзвичайно складній міжнародній обстановці визначити позицію країни щодо іракської кризи. Офіційна Анкара заявила про свою прихильність мирному вирішенню проблеми і, потрібно зазначити, проявляла активність в цьому напрямку. Для запобігання війни і вироблення єдиної позиції тодішній прем'єр-міністр А. Гюль зробив численні турне країнами регіону, відвідавши Іран, Сирію, Єгипет, Йорданію і Саудівську Аравію¹. У січні 2003 р. в рамках «активної мирної дипломатії» Анкара ініціювала проведення Наради міністрів закордонних справ провідних держав регіону. Позиція Туреччини зводилася до збереження існуючого status-quo і перешкоджання змінам, здатним порушити рівновагу і баланс сил в регіоні. У Багдад для зустрічі з С. Хусейном була направлена делегація на чолі з міністром зовнішньої торгівлі Туреччини К. Тюзменом, який передав іракському лідеру спеціальне послання А. Гюля.

Анкара неодноразово попереджала Вашингтон про можливі загрози для регіональної стабільності в разі початку військових дій, але її голос не був почутий. Тим часом, ряд ключових фігур в ПСР і держапараті виступали за деяке ослаблення західного вектора зовнішньої політики країни, аргументуючи це тим, що «дотримання чужих інтересів у регіоні пригнічує її потенціал до регіонального лідерства»².

Не секрет, що в американських планах Туреччини відводилася важлива роль в іракській кампанії. Пентагон планував розмістити на її території 62-тисячний військовий контингент і відкрити «північний фронт» для вторгнення в Ірак. Прагнучи схилити Анкару до підтримки своїх планів, Вашингтон проводив інтенсивні переговори, які проходили в складній внутрішній і міжнародній обстановці. Для покриття військових витрат Туреччина розраховувала на американську фінансову допомогу і кредити МВФ. Її спроби домовитися про введення своїх військ разом з коаліцією на Північ Іраку натрапили на різку протидію курдських лідерів, які прагнули не допустити участі Туреччини в післявоєнній долі країни і вважали, що присутність турецьких військових завадить реалізації їх власних планів. Вашингтон, який розглядав курдів в якості союзників в боротьбі з іракським режимом, не хотів напередодні військової кампанії псувати з ними відносини і прохолодно поставився до намірів Анкари. Спочатку Туреччині було обіцяно розглянути питання компенсації економічних збитків від війни, однак на завершальному етапі переговорів вона не домоглася твердих гарантій як в цьому питанні, так і її участі в післявоєнному відновленні Іраку³. Більш того, серйозна опозиція планам Вашингтона з боку Франції та Німеччини призвела до того, що в лютому 2003 р., всупереч попередній домовленості, було заблоковано рішення НАТО про надання Туреччині відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору військову допомогу. Під тиском США і їх союзників розгляд цього питання було перенесено до Комітету оборонного планування НАТО, в роботі якого Франція не брала участі⁴.

¹ Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, İstanbul: İQ Kültürsanat Yay, 357.

² Eligür, B. (2006). Turkish-American Relations Since the 2003 Iraqi War: A Troubled Partnership, *Middle East Brief*, 6, 38.

³ Свистунова, И. (2005). Иракский кризис 2003 г. и турецко-американские отношения, *Ближний Восток и современность*, 5, 87.

⁴ Aras, B. (2004). *Türkiye ve Irak Krizi, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu*, İstanbul: TASAM Yay, 165.

Відзначимо, що позиція самої Туреччини щодо іракської проблеми формувалася під впливом ряду факторів, серед яких визначальними були: протиріччя між урядом і військовими, протистояння в ВНЗТ, курдська проблема і загроза територіального розчленування Іраку, побоювання поглиблення економічних проблем країни, небажання США давати гарантії безпеки і вирішити деякі обґрунтовані вимоги турецької сторони, сильні антивоєнні настрої в суспільстві і т.д. Тому Анкара намагалася задовольнити американські вимоги поетапно. У лютому 2003 р. ВНЗТ схвалив перший запит уряду про дозвіл американському командуванню провести інспекцію військових об'єктів на території країни. Під тиском Вашингтона 25 лютого 2003 року уряд направив до парламенту другий запит про отримання дозволу для відправки турецьких військових за кордон і дислокації на території країни іноземного контингенту. Всупереч очікуванням, запит не отримав необхідного числа голосів депутатів; тільки після третього звернення уряду вони проголосували за надання США і союзникам права використання повітряного простору країни у військових цілях¹. Підсумки голосування стали неприємною несподіванкою для Вашингтона і привели до утворення серйозної тріщини в стратегічне партнерство. У відповідь стали звучати різкі заяви на кшталт «з Туреччиною або без неї ми готові до війни», «перемога над саддамівською армією можлива і без «північного фронту» і т.д., а деякі навіть вимагали «покарати» Анкару.

Процес політичного врегулювання в Іраку після війни 2003 р. виявився тривалим і складним і зажадав від Анкари посилення іракського вектора своєї регіональної політики. На даному етапі вона прагнула налагодити нормальні відносини з його новою владою і брати участь у післявоєнній відбудові країни. Важливим аспектом врегулювання політичного процесу Анкара вважала також встановлення діалогу і конструктивних зв'язків з представниками всіх національних та етно-конфесійних груп. У зв'язку з цим відзначимо, що при визначенні основних напрямів регіональної політики правляча ПСР виходила з рекомендацій відомого політика, професора А. Давутоглу, одним з аспектів якої була політика «нульових проблем» з сусідами².

У післявоєнний період одним з найбільш гострих проблем у двосторонніх відносинах залишалася нейтралізація терористичної діяльності РПК/ПКК, чії бойовики діяли з баз, розташованих в Північному Іраку. Якщо раніше турецька армія періодично проводила проти них транскордонні операції спочатку за домовленістю з С. Хусейном, потім користуючись безвладдям в «зоні безпеки», то після війни реальна влада на півночі перейшла в руки курдських партій, а лідер ДПК – М. Барзани став главою КАР. У червні 2004 р. РПК/ПКК перервала свій п'ятирічний мораторій про одностороннє припинення вогню. Хоча Анкара неодноразово зверталася до військового командування коаліції вжити рішучих заходів щодо припинення її діяльності, була відповідь – «проблема буде розглянута в потрібний час», при цьому давалося зрозуміти, що ні про які самостійні дії з боку турецької армії мова йти не може³. Високопоставлені представники Вашингтонської адміністрації запевняли Туреччину, що американські війська будуть нарощувати зусилля, спрямовані на викорінення бойовиків РПК/ПКК, що сховалися в горах Канділ на кордоні Іраку, Ірану і Туреччини⁴. Відомо, що курди виступали проти присутності турецьких військових на контрольованих ними територіях, а зі зміною їх статусу і посиленням позицій після війни проблема набула більш складний характер. Нова ж влада в Багдаді визнавала, що армія і сили безпеки поки не в змозі проводити повномасштабні операції проти терористичних груп в країні.

З 2007 р. ситуація в даній сфері стала змінюватися на краще – в ході візиту прем'єр-міністра Іраку Н. аль-Малікі в Анкару в серпні 2007 року був підписаний Меморандум про згоду, в якому наголошувалося на необхідності нейтралізації діяльності всіх терористичних угруповань на території Іраку, а у вересні міністри закордонних справ підписали Угоду про співпрацю з тероризмом та забезпечення безпеки на спільному кордоні⁵. Підписання цих документів відкрило перед Анкарою нові можливості – 17 жовтня 2007 р. ВНЗТ схвалив запит уряду про надання строком на рік повноважень на проведення операцій проти бойовиків РПК/ПКК в Північному Іраку.

¹ Bila, F. (2003). *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, Ankara: Umit Yay., 205.

² Davudoglu, A. (2010). Turkey's zero problems foreign policy <<http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20>> (2019, травень, 07).

³ Уйсал, Г. (2008). Курдская проблема в турецко-американских отношениях, *Ключевые игроки в «большой игре» в Азии в начале XXI в.* Москва, 298.

⁴ Tisdall, S.(2007). US struggles to avert Turkish intervention in Northern Iraq, *The Guardian*, 22 March.

⁵ Ali, A.A. (2011). Iraq-Turkey relations after 2003, *Journal of the College of Basic Education*, 17 (70), 24.

В ході офіційних візитів до Туреччини в березні 2008 р. президента Іраку Дж. Талабані, а в грудні того ж року прем'єр-міністра Н. аль-Малікі була досягнута домовленість про взаємодію в питаннях безпеки і боротьбі з терористичними групами в регіоні¹. «Проблема Північного Іраку» для Анкари була тісно пов'язана із забезпеченням політичних прав туркменського населення в рамках єдиної іракської держави, а також питанням статусу Кіркука. Курди прагнули перетворити його в столицю КАР, Туреччина ж виступала за надання цьому місту особливого статусу, що виключає його входження до складу курдської автономії².

Особливу увагу в поствоєнний період було приділено розвитку і поглибленню економічного співробітництва між двома країнами. Ірак був зацікавлений у взаємовигідних партнерських відносинах з міцно інтегрованою в світовий ринок Туреччиною. Успішний розвиток співробітництва дозволяло Туреччині розширити ринки збуту, що в свою чергу посилювало її регіональні позиції в цілому. У зазначений період двосторонні економічні зв'язки між двома країнами мали тенденцію зростання. Так, якщо в 2003 р. товарообіг становив всього 940 млн дол., 2007р. – 3,5 млрд дол., то вже в 2008 році він досяг 6 млрд дол.³. З червня 2003 р. Туреччина відновила поставки нафтопродуктів, продовольства, води і електроенергії в Ірак. В кінці 2004 р. в Багдаді і низці великих міст були відкриті відділення турецьких банків «Зіраат» і «Вакифбанк». В цілому ж до 2005 р. турецькі підприємці брали участь в реалізації 110 проектів на загальну суму в 1,5 млрд дол.

Візит до Анкари урядової делегації на чолі з прем'єр-міністром Іраку Н. аль-Малікі в кінці 2008 року був присвячений питанням поглиблення економічного співробітництва між двома країнами, а в ході візиту міністра закордонних справ Х. Зебарі (січень 2009 року) обговорювалися головним чином проблеми безпеки. Була досягнута домовленість в рамках трестороннього (Туреччина–США–Ірак) механізму по боротьбі з тероризмом створити в Ербілі об'єднаний командний центр, який мав координувати їх дії і здійснювати обмін розвідданими. Багдад і Анкара були зацікавлені в налагодженні нового формату співпраці, не чекаючи виведення американських військ з Іраку.

Питання боротьби з тероризмом, а також розширення двостороннього торговельно-економічного співробітництва були в центрі уваги офіційного візиту президента Туреччини А. Гюля в Багдад в березні 2009 р. За його підсумками було підписано комплексну угоду про економічне партнерство, відповідно до якого сторони взяли на себе зобов'язання надати один одному режим найбільшого сприяння у сфері транзитних перевезень, усунення тарифних бар'єрів в торгівлі та інвестиціях⁴. Черговим кроком на шляху розширення двосторонніх зв'язків став візит прем'єр-міністра Туреччини Р. Т. Ердогана в Багдад в липні 2009 р. Головним його підсумком було підписання угоди про створення Вищої Ради стратегічної співпраці, яка представляла собою новий формат поглибленої міждержавної кооперації⁵.

Згідно з досягнутою домовленістю, 17-18 вересня 2009 року в Стамбулі пройшло перше засідання Ради, за підсумками якого було підписано понад 40 угод і меморандумів про взаєморозуміння в різних сферах, в тому числі в галузі енергетики, видобутку і транспортування нафти і природного газу, створення вільних економічних зон, а також розробки спільних проектів в галузі сільського господарства, охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища⁶.

15 жовтня 2009 року прем'єр-міністр Туреччини Р. Т. Ердоган в супроводі групи міністрів разом з прем'єр-міністром Іраку Н. аль-Малікі взяв участь у другому засіданні Вищої ради у Багдаді. Сторони підписали близько 50 меморандумів про взаєморозуміння в різних сферах. Візит А. Давутоглу в супроводі делегації турецьких ділових кіл наприкінці жовтня 2009 р. був примітний

¹ Al-Ubeydi, M.X. Al-İrak va-l-buldan al-qarib, <alwatanvoice.com/content-151749.html> (2019, травень, 07).

² Saatçı, S. (2007), *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyyat A.Ş., 289.

³ Cagaptay, S., Evans T. (2012), Turkey's Changing Relations with Iraq, *The Washington Institute for Near East Policy*, 122, 132.

⁴ Turunc, H. (2009), Turkey's global strategy: Turkey and Iraq. *LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science*, 41. Türkiye-İrak Arasında İmzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi. <<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20>> (2019, травень, 07).

⁵ MFA.GOV.TR (2019). *Türkiye-İrak Arasında İmzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi*. <<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20>> (2019, травень, 07).

⁶ Odayszaman (2019). *Turkey-Iraq free trade agreement needed to boost ties* <<http://www.todayszaman.com/news-210385-106-turkey-iraq-free-trade-agreement-needed-to-boost-ties.html>> (2019, травень, 10).

тим, що вперше міністр закордонних справ Туреччини відвідав столицю КАР – Ербіль, де провів переговори з М. Барзані та іншими курдськими лідерами. А. Давутоглу також взяв участь в офіційних церемоніях відкриття консульств Турецької Республіки в містах Басра і Мосул. В ході переговорів М. Барзані відзначив внесок Анкари в процес стабілізації і економічного розвитку регіону, а також висловив підтримку крокам турецького уряду за рішенням курдської проблеми в контексті політики «демократичного прориву». У свою чергу А. Давутоглу заявив про намір Туреччини відкрити консульства в столиці автономії – Ербілі, а також Кіркук¹.

Щільна залученість Туреччини в іракські справи зробили її одним з серйозних посередників в справі врегулювання політичної кризи після парламентських виборів в Іраку в березні 2010 р. Хоча вона дала зрозуміти, що має намір зберегти «рівну дистанцію між усіма групами», інтенсивні візити до Анкари практично всіх значущих фігур іракського політичного істеблішменту вказували на те, що її підтримка дуже важлива і може дати додаткові шанси в новому внутрішньополітичному розкладі². У загальних рисах позиція Анкари зводилася до формування в Іраку уряду, здатного дотримуватися балансу сил, забезпечити безпеку і політичну стабільність, домогтися національного примирення і економічного процвітання, а також який має хороші відносини з сусідами та іншими державами регіону.

Після формування в Іраку нового уряду Туреччина продовжила нарощувати активність в іракському напрямку. У березні 2011 року прем'єр-міністр Туреччини Р. Т. Ердоган відвідав Багдад і столицю КАР – Ербіль. У фокусі переговорів в Багдаді були проблеми економічного співробітництва, а також спільна боротьба з тероризмом. Він виступив на засіданні турецько-іракського ділового форуму, відзначивши стійку тенденцію зростання обсягів двосторонньої торгівлі при різкому дисбалансі на користь Туреччини. Турецький прем'єр-міністр заявив про необхідність створення нового контрольно-пропускного пункту на кордоні, оскільки зрослий торговий оборот перевищив пропускну здатність єдиного митного пункту Хабур³.

Р. Т. Ердоган виступив також перед депутатами парламенту, ставши першим прем'єр-міністром іноземної держави, яка звернулася до іракських парламентаріїв. Він закликав до єдності різних етно-конфесійних груп на основі загальної іракської ідентичності, що було підкріплено його зустрічами з представниками сунітів, шіїтів, туркмен і курдів. Р. Т. Ердоган побував також в священному місті мусульман-шіїтів Неджефі, відвідав гробницю імама Алі і зустрівся з духовним лідером іракських шіїтів А. ас-Сістані. Візит Р. Т. Ердогана в Ербіль став першим відвідуванням прем'єр-міністра Туреччини столиці КАР, що також було знаковою подією. В Ербілі він зустрівся з М. Барзані і взяв участь в церемонії відкриття турецького консульства і аеропорту, побудованого турецькими підприємцями.

Візит Р. Т. Ердогана в Ірак відбувся в той період, коли регіон стрясали події «арабської весни». Він збігся також за часом із завершальною фазою американської військової присутності в цій країні. Тому інтенсифікація багатопланового співробітництва між двома країнами стала не тільки засобом реалізації їх економічних і політичних інтересів, а й сприяла зміцненню позицій Анкари і Багдада в регіоні. Прагнення до поліпшення відносин з іракськими шіїтами і курдами свідчило про намір Туреччини надати турецько-іракському зближенню незворотного характеру і послабити вплив в «іракські справи» інших регіональних і глобальних гравців. В цілому ж велика залученість Туреччини в регіональні процеси стала результатом послідовної диверсифікації зовнішньої політики, яка посилила її позиції в регіональному балансі сил.

References:

1. Azimov, K. S. (2003). Severnyi Irak: konflikt mezhdu kurdami i turkmanami. *Blizhnii Vostok i sovremennost* [Northern Iraq: the conflict between Kurds and the Turkmans. Middle East and present], 19, 245-254 [in Russian].
2. Ivanova, I. (2002). Nekotorye osobennosti turetcko-irakskikh otnoshenii. *Blizhnii Vostok i sovremennost* [Some features of the Turkish-Iraqi relations. Middle East and present], 14, 139-146. [in Russian].

¹ Duman, B. (2011). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Irak Ziyareti. *ORSAM.ORG.TR* <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3902>> (2019, січень, 10).

² Duman, B. (2010). Iraklı Siyasetçilerin Yeni Çekim Merkezi: Türkiye. *ORSAM.ORG.TR* <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1278>> (2019, квітень, 28).

³ Seydi, S. (2011), ABD-Türkiye Müzakirelerinde Geline Nöktä. *HABERANALİZ* <www.haberaliz.com.tr> (2019, травень, 07).

3. Svistunova, I. (2005). Irakskii krizis 2003 g. i turetcko-amerikanskii otnosheniia. *Blizhnii Vostok i sovremennost* [Iraqi crisis of 2003 and Turkish-American relations. Middle East and present], 26, 5 [in Russian].
4. Uisal, G. (2008). *Kurdskaiia problema v turetcko-amerikanskikh otnosheniakh. Kliuchevye igroki v «bolshoi igre» v Azii v nachale XXI v.* [The Kurdish problem in the Turkish-American relations. Key players in «a big game» in Asia at the beginning of 21st a century], 294-314 [in Russian].
5. Ali, A. A. (2011). Iraq-Turkey relations after 2003. *Journal of the College of Basic Education. Baghdad*, 17(70), 21-30 [in English].
6. Alwatanvoice.Com (2019). *Al-Ubeydi, M. X. Al-İrak va-l-buldan al-qarib* [Iraq and Foreign Countries]. <alwatanvoice.com/content-151749.html> (2019, April, 07). [in Arabic].
7. Aras, B. (2004). *Türkiye ve İrak Krizi. İrak Savaşı Sonrası Ortadoğu* [Turkey and the Iraqi crisis. Middle East after the Iraqi War]. İstanbul: TASAM. [in Turkish].
8. Arı, T. (1998). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güc Dendesi 1978-1996* [Persian Gulf and Balance of Power. 1978-1996]. İstanbul: Alfa. [in Turkish].
9. Aykan, M. B. (1996). Turkey's Northern Iraq Policy. *Middle Eastern Studies*, 32 (4), 342-345. [in English].
10. Bacık, G. (2000). İrak'ın Geleceği Üzerine Tartışmalar. [Debates on the Iraqi Future]. *Avrasya Dosyası*, 6 (1), 71-94. [in Turkish].
11. Bila, F. (2003). *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da İrak Savaşları* [Civil Impact and Iraqi War in Ankara]. Ankara: Ümit Yay. [in Turkish].
12. Cagaptay, S. (2012). Turkey's Changing Relations with Iraq. *The Washington Institute for Near East Policy*, 122. [in English].
13. Davudoglu, A. (2010). Turkey's zero problems foreign policy. *Foreignpolicy.Com* <<http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20>> (2019, April, 07). [in English].
14. Duman, B. (2019). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Irak Ziyareti. [Minister Ahmet Davutoglu Visit to Iraq]. *Orsam.Org.Tr* <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3902>> (2019, April, 07). [in Turkish].
15. Duman, B. (2019). Iraklı Siyasetçilerin Yeni Çekim Merkezi: Türkiye. [Iraqi Politicians of the New Center of Gravity: Turkey]. *Orsam.Org.Tr* <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1278>> (2019, April, 07). [in Turkish].
16. Eligur, B. (2006). Turkish-American Relations Since the 2003 Iraqi War: A Troubled Partnership. *Middle East Brief*, 6. [in English].
17. Erkmen, S. (2002). Türkiye'nin Kuzey Iraklı Kürt Gruplarla İlişkileri: 10 Yıllın Anatomisi ve Geleceğe İlişkin Beklentiler. [Turkey's relations with the Northern Iraqi Kurds Groups: 10 Years Anatomy and Expectations for the Future]. *Stratejik Analiz*, 3 (30), 42-49 [in Turkish].
18. Gönülbol, M., Ülman A. (1996). *Savaş Sonu Dünyada Türkiye'nin Durumu. Olaylarda Türk Dış Politikası* [War end Turkey's status in the World. Turkey Foreign Policy], Ankara: Alfa. [in Turkish].
19. Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde İrak Sorunu* [The Problems of Iraq in the Turkish-American Relations]. İstanbul: İQ Kültürsanat Yay. [in Turkish].
20. Kılınc, R. (2000). Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezinde Güvenlik: Yapılanma, Algılanmalar, Politikalar. [Security of the Persian Gulf after Cold War: Structuring, Perceptions, Policies]. *Avrasya Dosyası*, 6 (1), 28-40 [in Turkish].
21. Kuloğlu, A., Demirtaş-Coşkun A. (2000). Türkiye'nin «Anlaşılmayan» Dış Politikası ve Ulusal Güvenlik Stratejisi. [Turkey "unclear" Foreign Policy and National Security Strategy]. *Stratejik Analiz*, 1 (8), 83-93 [in Turkish].
22. Muftuler-Bac, M. (1996). Turkey's Predicament the Post-Cold War Era. *Futures*, 28 (3), 255-268 [in English].
23. Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz – Çekiç Güc ve Kürt Devleti* [Hammer Power and Kurdish State]. Ankara: Bilgi Yay [in Turkish].
24. Saatçı, S. (2007). *Tarihten Günümüze İrak Türkmenleri* [The History of the Iraqi Turkomans]. İstanbul: Ötüken Neşriyyat A.Ş. [in Turkish].
25. Seydi, S. (2019). ABD-Türkiye Müzakirelerinde Gelinek Nokta. [Current Situation of the US-Turkey Dispute]. *Haberanaliz.Com.Tr* <www.haberanaliz.com.tr> (2019, April, 07). [in Turkish].
26. Tisdall, S. (2007). US struggles to avert Turkish intervention in Northern Iraq. *The Guardian*, 22 March. [in English].
27. Turkey-Iraq free trade agreement needed to boost ties. *Today'szaman.Com* <www.today'szaman.com/news-210385-106-turkey-iraq-free-trade-agreement-needed-to-boost-ties.html> (2019, April, 07). [in English].
28. MFA.GOV.TR (2019). *Türkiye-İrak Arasında İmzalanacak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi* [Ratification of the Turkey-Iraq High-Level Strategic Cooperation Council Document]. <<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20>> (2019, April, 07). [in Turkish].
29. Turunc, H. (2001). Turkey's global strategy: Turkey and Iraq. *LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science*, 40-44 [in English].